

an een Gerefor-
ormeerden den-
p een dergelijke
in gaan".
zet dit gansche
ens, dan blijkt
dacht heeft. Of
ns; welnu toen
ij wel half in-
niet aannemen,
g scherp denk

oet. En ik hoop
r het gaat om
onstateerd, dat
gaat. Dan mag
schijn hebben
W., die dieper
et juist onder-

W. is in wezen

le psyche-soma
neen ook de
atuur.
ds anders dan
antwoord, ze
erschild van in-
eld?

schon over het
ijk denken als

ewijzen, dat U
Ds Steen ging

even op die

oorbeeld heele

rvoor Prof. W.
en aan wijden.

tegensprekt,
door hem zelf
d moet worden

de Roomschen
e Gereformeer-

og: Neen, dat
s naar de op-
van de Gere-

essor! Hoe kan
F).

pneuma gelijk
ad hij al ver-
ld G).

s Steen thans
om alle mis-
een voorbeeld

B. heeft van
overgekregen
broek van A.

Daar draagt
pak van A. en
at en broek.

draagt een deel

ol trots, draagt
t vest niet tot
eer dan jullie
plete pak van

ter, ze dragen
Als het vest
angt niet van
E).

ijke natuur in
niet bij Prof.

constateeren,
gen kent, die
u de nieuwere

daar niet op
Ds Steen ge-
a paar dingen

over de pro-
le ter sprake
een over een
die van Prof.

psychologie
Ook wanneer
che en soma,
verhand over,
maar eens de

H. Henning;
eds geciteerde
tenius; of de
d omgewerkte

vanneer theo-
ze vaak nog
o.v. het reeds
urg. 1909 ver-

Psychologie

a. In de tweede plaats zou ik willen vragen: Wat heeft deze reeks opmerkingen van Prof. W. nu met de zaak, waarom het gaat, te maken. Laat Prof. W. op de argumenten van Ds Steen ingaan! J).

c. Prof. W. eindigt deze opmerkingen met deze alinea: zoo is 't ook verklaarbaar, dat Ds Steen spreekt van een zuiver willekeurige scheiding in de menselijke natuur die ik maak. Ds Steen zou dat doen mee op grond van zijn weinige kennis der nieuwere psychologie. Welnu — ik ben dan toch nog niet in zoo kwaad gezelschap. Niemand minder dan Prof. Hoekstra van Kampen zegt, dat door Prof. W. de ziel van den mensch in tweeën wordt geknipt. („G.T.T.", bl. 242, Oct. 1932). En van Prof. Hoekstra zal toch Prof. W. wel niet beweren: dat hij onbekend is met worstelingen, die op dit gebied zijn of worden uitgestreden! K).

d. Prof. W. zou mij, en allen, die in deze dingen belang stellen, een groot genoegen doen, door aan te geven waar deze onderscheiding, zooals Prof. W. die heeft, voorkomt bij Kuiper en Geesink! Ik zal bescheiden wezen en vraag alleen maar bewijspiaatsen uit Kuiper en Geesink; hoewel ik zeer interessant zou vinden ook uit psychologische werken bewijspiaatsen te hooren! L).

Wat Prof. Hoekstra zegt, moge Prof. W. waarschuwen: „Prof. Waterink wil dus inplaats van de scheiding lichaam — ziel of geest, de scheiding lichaam en ziel — geest.

Welke gronden voert hij aan voor dit zijn gevoelen, dat voorzover mij bekend, door niemand onder de Gereformeerden is verkondigd? (Spatieëring en vet gedrukt van mij, S.) M).

Het spijt mij zeer om Prof. W., dat hij zijn artikel met een hatelijkheid besluit.

Hij zegt: ik zal nu toch de vragen gaan behandelen of ik gelijk leer als Apollinaris. En dan zegt hij letterlijk: „Ik zal dat doen ondanks het feit, dat mij van verschillende zijden het verzoek bereikte, dat niet te doen, wij, zooals men zeide, ieder, die Apoll. begreep en die begrepen had, wat ik bedoelde, onmiddellijk tot de conclusie moest komen, dat de ketterij van Apollinaris wel heel iets anders was dan hetgeen van deze zijde bedoeld werd".

Ziezoo, daar kan Ds Steen het mee doen.

Och het hindert Ds Steen niet. Want deze bevindt zich in goed gezelschap. Deze „Hieb" naar Ds Steen is een „Seitenhieb" naar Prof. Honig en Prof. Hoekstra N). Immers reeds op de predikantenconferentie in 1930 waar schuwde Prof. Honig publiek Prof. W. voor Apollinarisme, terwijl Prof. Hoekstra dit deed in „G.T.T." van October 1932 O).

Maar Prof. W. moest er te hoog voor staan zich achter ongenoemde schrijvers te verschuilen P).

Ds Steen heeft ook zeer vele bewijzen van instemming ontvangen! H. S.

A) Een conclusie, vóór het bewijs nog werd geleverd. Zie hierbij sub D.

B) Het enige wat me pijn doet is, dat het moge-lijk is, dat iemand er een betoogtrant op na houdt, als die welke hier volgt. Gaarne had ik Ds Steen deze regels gespaard, maar hij heeft ze zelf geschreven; we zullen maar denken, dat het een vergissing is.

C) Natuurlijk!

D) Ds Steen vergist zich hier en in de volgende zinnen volkomen. Door mij werd gesproken niet over het wezen van het beeld Gods, maar over „het beeld Gods in de menschen", en het is duidelijk, dat ik bedoelde de vraag op te werpen: „of het beeld Gods bij de menselijke natuur behoort, dan wel of het als een afzonderlijke gave daaraan is toegevoegd". Dit is zeer duidelijk in het door Ds S. volledig afgedrukte citaat. De kwestie staat precies gelijk bij het geval van het pneuma en bij dat van het beeld Gods. Ter verduidelijking zal ik het naast elkaar laten drukken. Wat in de eerste kolom staat betoogde Ds Steen. Wat in de tweede staat, betoogde ik, om de redeneer-methode van Ds S. duidelijk te belichten; wil men „in het zonnetje te zetten".

Ds Steen's methode, waarbij hij als volgt redeneert:

I. „Pneuma" is bij Apollinaris en Waterink hetzelfde.

II. A. zegt „pneuma" behoort bij menselijke natuur, bij W. behoort „pneuma" daar niet bij.

III. Maakt dat geen verschil?

IV. Neen, want als het er bij Apollinaris bij hoort, dan ook bij Waterink; het „zijn" hangt niet af van de indeeling van Waterink.

V. Conclusie: Ap. en W. denken gelijk en W. is Apollinarist.

Ik hoop, dat het nu duidelijk is. Het spijt me voor Ds Steen, dat hij meende, dat het alleen oppervlakkige lezers waren, die mijn argumenten konden aanvaarden. Meent hij dat nu nog?

E) Ds Steen meent verkeerd.

F) Neen, dat wilde ik niet bewijzen — het spijt me, dat ik het nog eens zeggen moet. Zie overigens onder (D).

G) Natuurlijk — geloof me, dat had ik heusch wel begrepen. Maar later beter lezen wat een ander schrijft, Amice!

H) Bewonderenswaardige logica! Zóó een beeld! Voelt Ds Steen niet de fout, die toch eigenlijk een tweede-jaars-student niet meer maken mag, die van het z.g. „petitio principii"? Weet ge waarom dit beeld zoo fout is? Omdat a priori vast staat, dat het begrip „pak" een vasten inhoud heeft! Ja — dat is 't em nu precies!

Dat heeft het begrip „menselijke natuur" niet! En over dat punt loopt juist ons verschil. „Bewijzen met beelden" is onmogelijk. „Verduidelijken met beelden" kan — mits het beeld zuiver is. En daaraan ontbreekt hier 100 %.

I) Men spreekt er gemeenlijk in gansch ander verband over. Ja, „de wetenschap" onzer dagen heeft „gemeenlijk" geen probleemstelling op gereformeerden grondslag. „Gemeenlijk anders"... dus... toch óók zoo! En daar gaat 't nu juist om.

J) Wat er mee te maken? Alles! Op argumenten ingaan! — Kolommen lang!

K) Het is m.i. niet juist op deze wijze een ander in het debat te betrekken. En dat te meer niet, omdat ik dien ander uitvoerig antwoordde, vóór Ds S. zijn artikel in „Ger. Theol. Tijdschr." en vóór hij deze repliek schreef. Ik ga Prof. Hs. meening niet in dit debat betrekken.

L) Ds Steen houde mij ten goede, dat ik deze vraag om „bewijspiaatsen" „uit Kuiper en Geesink" of dwaas, of incorrect vind;

of dwaas: in de wetenschap geeft men geen „bewijspiaatsen" „uit" een anderen meneer, of een boek van een anderen meneer. Hoogstens beteekent een citaat: „kijk, die dacht er ook zoo over";

of incorrect: Ds S. kan weten, dat Dr K. nooit opzettelijk over de psychologie heeft geschreven; dat Ds G. dat wel deed; dat er bij Dr K. desondanks plaatsen te over zijn, die wijzen op een poging een solutie te vinden in een richting, waarin ook wij zoeken, terwijl ik meermalen en in mijn „Oorspr. en wezen der ziel" en elders citaten van Geesink gaf, waarvan ieder zal moeten zeggen, dat de richting waarin G. zag, dezelfde is, als die waarin wij zien. Dit weet Ds S. toch? Waarom dan deze vraag? Of alleen maar voor de gelegenheid?

M) Zie hierover sub K en sub L.

N) Ds Steen moest voorzigtiger zijn met zijn woorden. Waaraan ontleent hij het recht mij te beschuldigen van een stiekumen zijdelingschen uitval („Seitenhieb") naar mijn oud-leermeesters, mijn collega's en vrienden Honig en Hoekstra? Dit is toch wel polemiek op zijn smalst, mijn broeder! Gij maakt U hier oordeelaar over mijn bedoelingen, dus over mijn hart! Terwijl gij toch weten kunt, dat ik mij nooit schaam voor mijn meening, en eerlijk en open heb gediscussieerd. Waarom zulk een persoonlijke noot in het debat gebracht? En dat nog wel ten opzichte van anderen, die buiten onze discussie staan! Dat moet U nooit weer doen!

O) 1930, 1932. Noteert Ds Steen ook nog jaartallen nadien? Als hij dan eens wil nagaan, uitspraken van voor Ds Steen „deskundigen" in later jaren, toen allerlei misverstanden waren opgeheven? Overigens verwijs ik naar noten K, L en M.

P) Verschuilen? Kom nou! Ds Steen „verschuilt" zich toch ook niet in den onmiddellijk volgende zin?

J. W.

OPVOEDING EN ONDERWIS

Godsdienstige Ontwikkeling en Godsdienstige Opvoeding volgens de Individual-Psychologische School.

VIII. (Slot.)

Ook hier komt Adlers uitgangspunt weer duidelijk naar voren. Hij geeft daarvan een consequente uitwerking; er is geen deel of het staat er logisch mee in verband; het vloeit er vaak rechtsreeks uit voort; het geeft gelegenheid voor heel wat feiten een verklaring te geven.

Adler zegt: de Ind.ps. staat of valt met de bewering dat ook de gevoelens, „wie jede andere seelische Bewegung", en ei heit ich mit jeder a deren seelischen Bewegung nach einem einheitlichen Ziele gerichtet sind", en hij gaat dan verder: „Of ik het doel nu meer intuïtief God noem of dat ik uitsluitend langs wetenschappelijken weg naar het ideaal „de volkomenheid der menschheid" streef, mijn gevoelens zullen altijd door mijn einddoel bepaald zijn."

Het gaat de Ind.ps. niet om de uitbeelding van die gevoelens in woorden, maar om het resultaat, om de vruchten ervan, die in de daden uitkomen.

En dat moeten dan natuurlijk zijn vruchten voor de gemeenschap.

Over deze redeneering ware verder te discussiëren, als wij met zijn uitgangspunt konden instemmen.

Eerder zijn onze bezwaren daartegen reeds uiteengezet. Hier merken wij nog op:

Uitgangspunt van Adler is de verbondenheid van den mensch aan de aarde; en die mensch moet dan allereerst gezien in zijn levensbetrekkingen.

Ons uitgangspunt is: De verhouding tusschen Schepper en schepsel. (Niet zooals wel gezegd wordt b.v. door Kohnstamm, de verhouding tusschen schepsel en Schepper; deze spreekt in zijn „Persoonlijkheid in Wording" steeds van de ik-GIJ verhouding; dit is voor ons niet de eerste verhouding, want ook deze is onbestaanbaar zonder een God, die zich openbaart, en Die in Zijn openbaring zegt hoe Hij wil, dat het schepsel zich jegens Hem gedragen zal). Waar Adler zijn uitgangspunt neemt in de gemeenschap en het gemeenschapsgevoel, en op empiristisch standpunt staat, is het eigenlijk onmogelijk met hem te spreken over den godsdienst, omdat hij krachtens zijn uitgangspunt, niet weten wil van een OPENBARINGSBEGRIJP. Zonder Openbaring is elke godsdienst ondenkbaar.

Adler heeft dan ook eigenlijk geen godsdienst. Wij kunnen daarom slechts handelen over de HOUDING, die Adler aanneemt tegenover den godsdienst. Die houding is over het algemeen welwillend, soms heel vriendelijk, maar dan gaat het over het beeld van den godsdienst, dat Adler zich zelf heeft gevormd. Daarover wil Adler praten, en vriendelijk tegen zijn; soms doet hij zelfs heel nederig bijv. als hij zegt: Wat de Bijbel op imposante wijze uildrukt, doet de Ind.ps. slechts op bescheiden-wetenschappelijke wijze.

Maar als hij in zijn systeem uiteenzetten gaat hoe bevrijding en verlossing eigenlijk geschieden moet, blijkt van die nederigheid niet veel meer. Hij laat dan duidelijk uitkomen, dat het naar zijn methode veel gemakkelijker gaat. Wat hij eigenlijk vergelijkt is de METHODE van de Ind.ps. en de METHODE van den godsdienst!

En dan is die methode van den godsdienst wel bruikbaar, (tenminste van dien godsdienst, dien Adler zich denkt) maar die van de Ind.ps. is veel beter. Het komt slechts aan op „common sense" en vooral een ander niet berispen, geen schuldgevoelens opwekken, met takt te werk gaan, en zoo kan een mensch weer opgenomen in de gemeenschap en weer gelukkig worden.

De noodzakelijkheid van den godsdienst is op zijn standpunt absoluut niet te handhaven. In zoverre kan godsdienst geen kwaad als hij meewerkt aan de bevrijding, aan de weer inschakeling in de gemeenschap; maar ook hierin overtreft de Ind.ps. den godsdienst door haar rationaliteit. Maar wanneer de godsdienst krachtens de openbaring begint voor die openbaring gehoorzaamheid te vragen, verzet Adler zich sterk. Zulk een godsdienst leidt volgens hem van kwaad tot erger. Adler mist dan ook totaal in zijn godsbegrip, in zijn zondebeschouwing enz. de grondslag van het Woord Gods.

Een godsbegrip heeft hij eigenlijk niet; God is voor hem „de concretiseering van de idee der volmaaktheid", en kan daarom in één adem genoemd met andere groote ideeën der menschheid. Hij zegt ook wel God is de „Schepper en Bestuurder", maar in heel zijn uitwerking blijkt wel, dat dit slechts frasen zijn. Adler spreekt ook van God als het „hoogste doel".

Hier vragen wij met Jahn: wat is God toch eigenlijk voor Adler, doel of idee?

De god, die Adler heeft is die van zijn eigen maaksel (eerste gebod).

Principiële onderscheid tusschen religio vera en religio falsa is bij hem natuurlijk geheel onmogelijk.

Van de bijbelsche begrippen zonde, schuld, berouw, genade wil Adler niets weten. Hij maakt zich al kwaad als hij meent dat Künkel die woorden in bepaalde beteekenis gebruiken wil, en zegt dan: Künkel insinueert. Hij maakt Künkel belachelijk als deze de karaktercrisis bekeering noemt (van uit het standpunt van den mensch) genade — van Gods kant bezien — en een wonder (bezien van uit het standpunt der psychologie).

Bij Adler is alles wat hier geschiedt te begrijpen. Men behoeft daarom niet te spreken van wonderen.

Men mag het noemen „conflict" als iemand „an den sozialen Notwendigkeit unseres Lebens scheitert", men mag zeggen „crisis" als iemand „den Umwandlungsprozess vollzieht" en „Gnade" als iemand „den neuen Weg findet", maar dit zijn slechts woorden; en duiden slechts aan, maar hebben geen vasten inhoud, en tenminste moet hieruit vergehouden worden de „UNTERTANS-MORAL".

Zonde, naar onze opvatting, bestaat niet; dat hangt allereerst samen met zijn beschouwing over het wezen van den mensch, die wordt geboren in zedelijk opzicht als tabula rasa, goed noch kwaad. Hij denkt zich dit dus pelagiaans. De mensch heeft gemeenschapsgevoel en scheppende kracht, maar meer niet. Komt zulk een wezen later door en in zijn ontwikkeling tot fouten, dan is dat niet zijn schuld, maar die van de gemeenschap, en eigenlijk kan het ook die gemeenschap weer niet ten volle aangerekend worden. Zonde is dwaling.

Van zonde in den christelijken zin van het woord kan hier trouwens geen sprake zijn, want bij de Ind.ps. staat de mensch niet onder het gericht Gods, maar slechts in relatie tot de gemeenschap. Die gemeenschap is rechter, en die straf ook, maar nooit uit vergelding, daartoe heeft ze geen recht, maar enkel om het individu weer te brengen tot inschakeling in de gemeenschap. De straf heeft dus slechts paedagogische beteekenis.

Een mensch die dwaalt brengen tot berouw over zijn dwaling is zeer verkeerd. Dit verergert het minderwaardigheidsgevoel slechts.

Zijn ondiepe opvatting over de zonde, zijn negeering eigenlijk van de zonde, leidt er toe, dat hij een oppervlakkige verklaring geeft van de menselijke gebreken.

De Ind.ps. verwijt het den christelijken opvoeders steeds, dat zij altijd moraliseeren, en dat dit een negatief resultaat heeft. Maar de Ind.ps. moraliseert evenzeer, ze doet het alleen wat oppervlakkiger. Een mensch die zondigt is Ich-gebonden; wanneer een mensch daarvan maar wordt verlost is hij goed. Die Ich-Gebondenheit is een tekort aan verrichtingen voor de gemeenschap, en